Education Strategies in Medical
2017;10(1): 23-35
www.edcbmj.ir
Original Article
Farname Inc.

Professors' spiritual characteristics for role- modeling education

Minoo Asadzandi[1,2,3]

1. Department of Anesthesiology, Faculty of Nursing Research Fellow, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran
2. Quran, Hadith Medicine Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran
3. Member of the Spiritual Health, Academy of Medical Sciences, Tehran, Iran

Article Information

Article history:

Received: 2016/11/07
Accepted: 2017/03/04
Available online: 2017/04/30

EDCBMJ 2017; 10(1): 23-35

Corresponding author at:
Department of Anesthesiology, Faculty of Nursing Research Fellow, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Tel:
+989123969064

Email:
zandi498@yahoo.com

Abstract

Background and Aims: The most important goal of education, is helping students promote spiritual health, and bring up innate talents and spiritual training for their human perfection. This study aimed to introduce, professors, spiritual characteristics for role- modeling education from the perspective of Islam.

Methods: In the qualitative study, a systematic review, focused on the question "What is spiritual indicators of perfect human" articles published in the years 1990 to 2016 with the keyword: human, spiritual needs, spiritual health, in databases: PubMed, science direct, google scholar, SID, Cochrane were investigated. Commentaries of Shiite, reliable hadiths related to the characteristics of the owners of sound heart, were analyzed by Walker Avant content analysis method. Spiritual indicators of role- model professors were determined

Results: Role-model professors (The owners of sound heart) have spiritual health, they failed to nurture their innate talents, with self-purification, Journey to the much faith, Daily Self -care, adherence to spiritual lifestyle prophets as perfect humans, recognition in religion, to achieve moral virtues: Wisdom, Chastity, Courage, , justice, Generosity Kindness, Dignity of soul, Mahmoud position. They play an important role, as a part of hidden curriculum, in pastoral self- care training to their students.

Conclusion: Due to the students search for meaning and their spiritual needs, professor should help them to achieve natural talents and spiritual health, by being as memes (Mentor, Guide, and role model).They should educate them based on social learning method.

KeyWords: Role- modeling education, Spiritual health, Perfect human

Copyright © 2017 Education Strategies in Medical Sciences. All rights reserved.

How to cite this article:

Asadzandi M. Professors' spiritual characteristics for role- modeling education. Educ Strategy Med Sci. 2017; 10 (1) : 23-35

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

فروردین-اردیبهشت ۱۳۹۶
2017;10(1): 23-35
www.edcbmj.ir
مقاله اصلی

دوماهنامه علمی پژوهشی
راهبردهای آموزش در علوم پزشکی

Farname Inc.

شاخصه‌های معنوی اساتید در آموزش الگو محور

مینو اسدزندی[۱،۲،۳]

۱. گروه هوشبری، دانشکده پرستاری، دانشگاه بقیه ا... اعظم، تهران، ایران
۲. مرکز تحقیقات طب، قران و حدیث، دانشگاه بقیه ا... اعظم، تهران، ایران
۳. گروه سلامت معنوی، فرهنگستان علوم پزشکی کشور، تهران، ایران

اطلاعات مقاله

تاریخچه مقاله
دریافت: ۱۳۹۵/۰۸/۱۷
پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۱۴
انتشار آنلاین: ۱۳۹۶/۰۱/۲۰

EDCBMJ 2017; 10(1): 23-35

نویسنده مسئول:
دکتر مینو اسد زندی
گروه هوشبری ،دانشکده پرستاری، دانشگاه بقیه الله اعظم، تهران، ایران

تلفن:
۰۹۱۲۳۹۶۹۰۶۴

پست الکترونیک:
zandi498@yahoo.com

چکیده

زمینه و اهداف: از اهداف مهم تعلیم و تربیت، کمک به ارتقای سلامت معنوی ، پرورش استعدادهای فطری دانشجویان و تربیت معنوی ایشان، جهت کمال انسانی است.این تحقیق باهدف معرفی شاخصه‌های معنوی اساتید در آموزش الگو محور از منظر اسلام انجام شد.

روش بررسی: در پژوهش کیفی، با مرور نظام‌مند متمرکز بر سؤال "چیستی شاخصه‌های معنوی انسان کامل" مقالات منتشرشده در سال‌های ۲۰۱۶تا ۱۹۹۰میلادی با کلید واژه‌های انسان کامل، نیازهای معنوی، سلامت معنوی، در پایگاه‌های اطلاعاتی علمی و دینی ، بررسی و تفاسیر شیعی، روایات معتبر مرتبط با ویژگی‌های صاحبان قلب سلیم، با روش تحلیل محتوای Walker&Avant، تحلیل گشت. شاخصه‌های معنوی اساتید الگو تبیین شد.

یافته‌ها: اساتید الگو (صاحبان قلب سلیم) که برخوردار از سلامت معنوی هستند، با تهذیب نفس و سیر در مراتب ایمان، طی خود مراقبتی روزانه ، ضمن تبعیت از سبک زندگی معنوی پیامبر و ائمه معصومین به‌عنوان انسان‌های کامل، و با نفقه در دین موفق به پرورش استعدادهای فطری خود شده و به فضائل اخلاقی (حکمت و خردورزی، آزرم و حیا، شجاعت، عدالت ورزی، سخاوت و مهرورزی و بالاخره کرامت نفس و مقام محمود) دست می‌یابند. ایشان به‌عنوان جزء مهم برنامه درسی پنهان در آموزش خود مراقبتی معنوی ایفای نقش می‌کنند.

نتیجه‌گیری: تمام اساتید باید به‌عنوان الگوهای رفتاری (منتور و مرشد) با توجه به معنا خواهی و نیازهای معنوی دانشجویان ، بتوانند با تدریس الگو محور و مبتنی بر یادگیری اجتماعی، دانشجویان خود را برای رسیدن به شکوفایی استعدادهای فطری یاری کنند.

کلمات کلیدی: آموزش، الگو محوری ، نیازهای معنوی ، انسان کامل

کپی‌رایت ©: حق چاپ، نشر و استفاده علمی از این مقاله برای مجله راهبردهای آموزش در علوم پزشکی محفوظ است.

مقدمه

دانشگاه مبدأ تحولات و تعیین‌کننده مقدرات و سرنوشت کشور است و اصلاحان مایه اصلاح کشور. اصلاح نظام دانشگاهی با بهره‌گیری از دانشگاهیانی است که چراغ راه هدایت و راهنمای ملت، به‌سوی تعالی و سعادت، فضل و فضیلت می‌باشند[۱].
ضروری است که دانشگاه مرکز تربیت باشد تا بر اساس معنویت علاوه بر تعلیم دانش، امکان تزکیه و تهذیب نفوس را فراهم نماید و اساتید دانشگاه بهره‌گیری از معنویت را به‌عنوان توجه به خدا[۲] و انجام عمل برای او، هم در نیت و هم در عمل، خدا را حاضر و ناظر دانستن، مورد توجه قرار دهند و به حالت درونی روحانی و باطنی برسند تا هر کاری را با قصد قرب الهی و کسب رضایت خداوند انجام دهند، و در سیر به‌سوی خدای یگانه و محبوب عالم (قرب الهی) به‌طور اعجاب‌آوری، پیش روند[۳]. توصیه اسلام برای تهذیب نفس و تزکیه روح ، قبل از تعلیم بشر بوده "هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلوا علیهم ایاته ویزکیهم و یعلمهم

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

الکتاب و الحکمه وان کانو من قبل لفی ضلال مبین[۴]. " االسلام عزیز تزکیه را نموی صالح و برخورداری از اخلاق فاضله و اعمال صالحه می‌داند که فرد را در انسانیت به کمال می‌رساند و سبب پاکی دل (قلب سلیم) می‌گردد[۵] و برخورداری از قلب سلیم را مایه سعادت دنیا و حیات جاودان آخرت معرفی می‌کند "اللهمانی اسئلک الامان یوم لا ینفع مال ولا بنون الا من آتی الله بقلب سلیم" [۶]. لذا ضروری است تا دانشگاهیان با شناخت ویژگی‌های صاحبان قلب سلیم برای رسیدن به پاکی دل تلاش کنند و بدانند قلب سلیم، قلبی است که خدا را ملاقات کند، درحالی‌که هیچ‌کس جز او در آن نباشد[۷].صاحب قلب سلیم کسی است که نیت صادقی دارد، قلب او از شرک و شک، خالص است[۸].رسول اکرم (ص) فرمودند: قلب سلیم، دین بدون شک و هوای نفس، و کردار بدون شهرت‌طلبی و ریا است[۹]. صاحب قلب سلیم کسی است که روح و عقلش از هرگونه شرک و ریا ، شک و تردید، کفر و نفاق در حیطه عقاید و هرگونه کینه و حسد، حب دنیا، هوای نفس و رذیله اخلاقی در عواطف ، و هرگونه فساد در مرحله عمل پاک و مبراست و از سلامت معنوی برخوردار است [۱۰،۱۱].

در تربیت معنوی باید مسئله آموزش الگو محور، مبتنی بر تئوری یادگیری اجتماعی Albert Bandura را مدنظر داشت و توجه نمود که افراد بیش از آن‌که تحت تأثیر سخنان قرار گیرند، از مشاهده عملکرد افراد محبوب خود می‌آموزند و این شیوه تربیت حضرت حق می‌باشد[۱۲]. لذا تربیت دانشگاهی نیازمند اساتیدی دانشمند و متخصص و درعین‌حال مهذب است تا خود به‌عنوان مرشد (منتور) و الگوهای عملی انسان کامل" من نصب نفسه لناس امام فلیبدا به تعلیم نفسه قبل تعلیم امامه "[۸] بتوانند دانشجویان خود را (نه با سخن بلکه با عملکرد صحیح) دعوت به تعالی در پرتو قلب سلیم نموده"کونو دعاه الناس بغیر السنتکم" [۹] و بر سیره انبیای الهی رفتار کنند " من نصب نفسه لناس امام فلیبدا به تعلیم نفسه قبل تعلیم امامه " [۱۳]. همان‌طور که خداوند حضرت ابراهیم پدر انبیای الهی و حضرت نبی مکرم اسلام روحی فداه را، اسوه بشریت و صاحب قلب سلیم معرفی فرموده و خود با ارسال پیامبران الهی به‌عنوان مربیان بشری و الگوهای عینی تحقق انسان کامل، بشریت را مورد تربیت قرار داده است" و آن من شیعته لابراهیم، اذا جاء ربه بقلب سلیم" [۴] و بر ضرورت پیروی از سیره ایشان تأکید فرموده "لقد کان لکم فی رسول الله اسوۀ حسنۀ"(سوره احزاب آیه ۲۱) به این معنی که شخصیت ایشان باید مقتدا قرار بگیرد و میزان و معیار باشد و دیگران خودشان را با ایشان بسنجند[۱۴] و می‌فرماید: برای شما در وجود پیغمبر اسوه‌ای است [۱۰].

تحقیقات نیز نشان داده که فرایند آموزش مراقبت‌های معنوی در ایران، فرایندی پویا، غیر سیستماتیک و پنهان در تعاملات اجتماعی است، که غالباً در عرصه بالین ، تحت تأثیر اندوخته‌های مذهبی معنوی، فرهنگی دانشجویان، و با الگوپذیری از رفتار و شخصیت اساتید/مربیان، اطرافیان و تحت تأثیر جو حاکم آموزشی، بدون برنامه‌ریزی و به‌طور غیررسمی شکل می‌گیرد و الگوپذیری بالینی و یادگیری غیررسمی از طرف دانشجویان، با گزینش افراد محبوب، متصف به صفات اخلاقی و معنوی خداپسندانه که تعاملات خوبی دارند، صورت می‌گیرد[۱۵].

ضروری است تا هم‌زمان با در نظر گرفتن واحدهای درسی خود مراقبتی معنوی و مراقبت‌های سلامت معنوی در تحصیلات آکادمیک دانشجویان علوم پزشکی ایران که در حال حاضر در هیچ‌یک از دانشگاه‌ها تدریس نمی‌شود [۱۶،۱۷]، شاخصه‌های انسان کامل دارای قلب سلیم نیز تبیین گردد تا اساتید و دانشجویان طی خود مراقبتی معنوی در محاسبه نفس روزانه و مقایسه خود با آن شاخصه‌ها بتوانند میزان قرب و بعد معنوی خود را از انسان کامل تشخیص داده و در پی اصلاح نفس برآیند [۱۸].

محقق با توجه ضرورت موضوع اسلامی شدن دانشگاه‌ها و با توجه به حالات سه‌گانه قلب (قلب سلیم ، قلب منیب قلب مریض) در قران در طیف سلامت و بیماری معنوی و مهم‌ترین ویژگی صاحبان قلب سلیم یعنی زندگی کردن در حال همراه با شکر بر نعمات و صبر بر مصائب، بدون ترس و اضطراب از آینده و غم و اندوه گذشته[۱۹] که از طرف سازمان جهانی بهداشت معیار سلامت روانی محسوب می‌شود، و به لحاظ ضرورت توجه به‌سلامت معنوی دانشجویان و اساتید[۲۰] به‌عنوان بعد چهارم سلامت[۲۱] که بر سلامت زیستی روانی اجتماعی مؤثر است[۲۲]، به تبیین شاخصه‌های معنوی اساتید الگو برای بشریت پرداخته تا در کنار تعلیم، امر تربیت معنوی محقق شود.

روش بررسی

محقق پس از انجام مراحل شش‌گانه ذیل در بیش از یک و نیم دهه از عمر خود به تبیین شاخصه‌های معنوی اساتید الگو برای بشریت پرداخت. پس از بررسی مکاتب روان‌درمانی وین، مطالعه تئوری سیستمیکVon Ludwig Bertalanffyو تئوری هموستازWalter Bradford Cannon، نظریه کوانتوم و قوانین فیزیک، نیازهای انسان در روانشناسی به‌عنوان پیش‌فرض‌های مدل‌های مراقبت پرستاری ، با بررسی بیش از ۳۵ مدل مراقبت از زمان پایه‌گذار پرستاری مدرن تاکنون

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

۱-ابتدا به تحلیل هفت مدل مراقبت جهانی بر اساس روش نسبت سنجی تام که قابل‌مقایسه با روش تحلیل ادراکی و تحلیل ارتباطی Kareli ۱۹۹۲ در پرستاری است، پرداخت [۲۳].

۲-سپس با اقتباس مفهوم روح از پارادایم ادیان ابراهیمی و مفهوم قلب سلیم (نفس مطمئنه) از قرآن و احادیث؛ بر اساس روش اقتباس مفهوم Walker& Avant ، مفاهیم متاپارادایمیک مدل (انسان ، سلامت ، محیط، بیماری و پرستاری) را تبیین نمود [۲۴،۲۵]

۳- با توجه به مفهوم مرکزی (قلب سلیم) با استراتژی گراندد، گزاره‌های کاربردی مدل و ارتباط بین مفاهیم متاپارادایمیک فوق، مدل مراقبت معنوی قلب سلیم را طراحی و اعتبار سنجی کرد[۲۶].

۴- جهت بررسی پاسخ معنوی بیمار به بیماری (آسیب‌شناسی سلامت معنوی) در محیط واقعی و بیان شاخصه‌های تجربی، طبقات و دسته‌جات این مفهوم در طی مصاحبه با بیماران و خانواده آن‌ها، مشاهده بالینی در طول عمر حرفه‌ای خود، مبتنی بر گزارش در عرصه، طی مصاحبه با پرستاران بالینی و اساتید این رشته، و مصاحبه با روانشناسان بالینی و روان‌پزشکان ،گزاره‌ها را استخراج و با گزاره‌های استخراج شده از منابع دینی (درحرکت از کل به جزء و از جزء به‌کل) ابزار بررسی پاسخ معنوی بیمار به بیماری را طراحی و اعتبار سنجی نمود[۲۷].

۵- دستورالعمل‌های مراقبت معنوی را مبتنی بر شواهد دینی و علمی تبیین کرد [۲۸].

۶- پس از شکل‌گیری نظریه توصیفی، طی جلسات گروه‌های متمرکز با اساتید آموزش بهداشت ، ضمن کاربرد مدل‌های آموزش بهداشت : باور بهداشتی در بیماران دیابتی[۲۹] مدل ارتقا سلامت در سربازان دارای رفتارهای پرخطر [۳۰] ، مدل پرسید پروسید در اختلال اولیه خواب پرستاران نظامی[۳۱] ، با توجه به سازه‌های مدل مراقبت معنوی قلب سلیم ،پس از پردازش پایه‌های اساسی تئوری ، مجموعه مفاهیم مرتبط و سازگار جهت عملیاتی کردن الگوی آموزشی- تجویزی را اقتباس و در یک کل مرتبط ، در قالب مدل مشاوره معنوی سازمان‌دهی نمود. الگوی مذکور را در دو کار از مایی بالینی به کاربرد [۳۲،۳۳].

در مرحله هفتم : برای بیان شاخصه‌های معنوی الگوهای بشریت (انسان کامل صاحب قلب سلیم)که هدف درازمدت مراقبت و مشاوره معنوی است، در پژوهش کیفی با مرور نظام‌مند و هدفمند متمرکز بر سؤال "چیستی شاخصه‌های معنوی انسان کامل " متون منتشرشده در سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۶ میلادی (با کلیدواژه‌های انسان کامل، نیازهای معنوی، سلامت معنوی، شاخصه‌های سلامت معنوی) را در پایگاه‌های اطلاعات پزشکی PubMed، science direct، google scholar، SID، Cochrane، استخراج نمود. هم‌زمان تفاسیر شیعی، روایات معتبر ازنظر رجال و درایه مرتبط با صفات متقین ، مخلصین، مؤمنین را شناسایی و فیش‌برداری کرد. سپس با روش تحلیل محتوای Walker& Avant ، شاخصه‌های معنوی اساتید الگو تبیین گشت.

تعدادی از منابع دینی مورد مراجعه در این مرحله شامل: خطبه همام نهج البلاغه در بیان فضائل متقین، حدیث جنود عقل وجهل از حضرت امام صادق که به بیان ویژگی‌های حضرت پیامبر و اهل‌بیت ایشان و نیز ویژگی شیطان می‌پردازد. آیاتی از سوره نور(۳۵تا۵۰) ،حدیث عنوان بصری از امام صادق علیه‌السلام که روش علم‌آموزی و معرفت اندوزی را با حقیقت بندگی و رسیدن به مقام تنویر بیان می‌کنند، حدیث قدسی عشق الهی در بیان مراحل سلوک معنوی، بودند.

یافته‌ها

تأثیر اپیستمیولوژی بر انتولوژی و تولید علم

مبانی شناخت‌شناسی مختلف سبب تولید رویکردهای فلسفی متفاوت می‌گردد. روش‌های حسی(تجربی)، استدلال عقلی، اشراق و شهود باطنی (الهام قلبی) و مطالعه تاریخی (سیر تحول اندیشه بشر) منجر به دیدگاه‌های فلسفی متفاوت، از شناخت‌شناسی وحیانی می‌گردد[۳۴] که با تولید فلسفه توحیدی، بر دانش و پیش‌فرض‌های ذهنی تئوریسین در تولید علم و حتی نحوه استقرای پدیده‌ها و فرضیه‌سازی علمی اثر داشته [۳۵] و به علم در پارادایم دینی، رنگ فلسفه دینی می‌دهد[۳۶،۳۷].این نگرش فلسفی (جهان‌بینی توحیدی) سبب می‌شود که پیروان ادیان ابراهیمی به پرسش‌های مهم زندگی خود نظیر این‌که جهان چیست؟ انسان چه موجودی است؟ هدف خلقت کدام است؟ سرنوشت آینده آن‌ها چیست؟ پاسخی متفاوت داده و برای وقایع زندگی خود، معنایی متناسب بیابند [۳۸] . لذا مفهوم سلامت و بیماری و ویژگی‌های انسان سالم به‌عنوان مفاهیم اجتماعی در دیدگاه‌های فلسفی و فرهنگ‌های مختلف متفاوت است [۳۹،۴۰] . ضروری است برای دستیابی به شاخصه‌های معنوی انسان کامل الگو و راهکارهای حفظ و ارتقای سطح سلامت دانشجویان در حیطه‌های مختلف پیشگیری از منظر فلسفی جامعی که بتواند تمام ابعاد وجودی انسان (زیستی روانی اجتماعی معنوی) را مدنظر قرار دهد به این مهم پرداخت [۴۱،۴۲] .

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

اسلام ضمن تصدیق تمام ادیان ابراهیمی (آیه ۲۸۵ بقره) کاربرد حس، تعقل، شهود و اشراق را در محدوده‌های خود جایز می‌شمارد و قرآن و سیره نبوی (عترت) را به‌عنوان منابع خلل‌ناپذیر شناخت در اختیار بشر قرار می‌دهد[۴۳]. رجوع به معنویت ادیان (اسلام) به‌عنوان مجموعه‌ای یکپارچه‌ای از باورها و اعتقادات، ا حکام رفتاری و گفتاری و فضائل اخلاقی [۴۴]، تولید فلسفه (جهان‌بینی) و ایدئولوژی (بایدها ونبایدهای رفتاری ،گفتاری ،فکری، اخلاقی) فرهنگ (شیوه خاصی برای زندگی) پیروان ادیان در کل جهان می‌کند[۴۵]. پیش‌فرض‌های ذهنی چون: ایمان به عالم غیب، وجود روح ملکوتی در انسان، وجود مراتبی از روح در عالم خلقت، نغمه تسبیح موجودات عالم و... تولید تئوری‌های علمی را متأثر می‌سازد و علم دینی را متفاوت از سایر علوم مبتنی بر فلسفه سکولار می‌سازد [۴۶].

لذا بر مبنای روش شناخت‌شناسی وحیانی، اسلام قادر است تمام ابعاد وجودی انسان و تمام ابعاد سلامت را در پارادایم دینی بیان داشته و ویژگی‌های انسان کامل دارای سلامت معنوی را بیان کند[۳۲،۳۳] . ایمان به وجود عالم غیب و روح ملکوتی در انسان، پیش‌فرض ذهنی و باور اعتقادی اندیشمندان موحداست. روح "جوهر روحانیه و لطیفه ربانیه، شناسا، دانا، توانا، مورد تکلیف الهی، محل احساسات و عواطفی چون ترس، امید، غم و اندوه، شرمساری و.. ، مدرک محیط اطراف و مورد خطاب خدا است که ثواب و عقاب برای اوست" [۴۷] . قلب(روح) در اصطلاح قرآنی، مرکزی است که شامل سه بعد ادراک، عاطفه و عمل که ازنظر ایجاد مترتب بر یکدیگرند؛ به‌نحوی‌که معرفت و ادراک، باعث ایجاد مقولات عاطفی مثل خوف و رجا و حب گشته و مقولات عاطفی یادشده موجب ایجاد مقولات عملی همچون فرار از گناه و استغفار می‌شوند. ترتب این مقولات بر یکدیگر از بعضی از روایات استفاده می‌شود. در بین این سه بعد، ادراک و معرفت شأن اساسی قلب است که دو شأن عاطفی و عملی نیز از آن نشأت می‌گیرند. در برخی از روایات گاهی قلب را به عقل تفسیر کرده‌اند. قرینه و شاهد صحت این ادعا روایاتی است که در آن‌ها تصریح‌شده است که قلب به سبب عقل، معرفت و ادراک می‌کند [۴۸].روح (قلب) مهم‌ترین بعد وجودی انسان بوده، دارای اصالت و حیات جاودان است و بر سایر ابعاد وجودی او تأثیر دارد[۴۹] یافته‌های پسیکونروایمنولوژی نیز مؤید آن می‌باشد[۵۰] .

سلامت معنوی، برخورداری از قلب سلیم و روح سالم می‌باشد که به انسان آرامش توأم بااحساس امنیت ، بهجت و سرور، رضایت از زندگی، مهر و محبت به تمام مخلوقات در پرتو عشق الهی و خشنودی ازقضای الهی عطا می‌کند[۱۶] . راه رسیدن به‌سلامت معنوی گذر از مراتب سلوک معنوی (سیر الی الله) است.

آزان جایی که دین چیزی جز حب نمی‌باشد " هل الدین الا الحب وبعض" [۸] ، بر اساس حدیث قدسی عشق الهی، سلوک معنوی با حب صورت می‌گیرد. خدای سبحان می‌فرماید: "آن‌کس که مرا طلب کند، مرا می‌یابد و آن‌کس که مرا یافت، مرا می‌شناسد و آن‌کس که مرا شناخت، مرا دوست می‌دارد و آن‌کس که مرا دوست داشت، به من عشق می‌ورزد و آن‌کس که به من عشق ورزید، من نیز به او عشق می‌ورزم و آن‌کس که من به او عشق ورزیدم، او را می‌کشم و آن‌کس را که من بکشم، خون‌بهای او بر من واجب است و آن‌کس که خون‌بهایش بر من واجب شد، پس خود من خون‌بهای او می‌باشم [۵۱].

بنابراین مراحل شش‌گانه سلوک معنوی شامل: ۱- وادی طلب و درخواست ۲- یافتن و شناختن ۳- محب خدا شدن ۴- عاشق و شیفته حق گشتن ۵- صلاحیت عشق الهی را یافتن و دریافت عشق الهی ۶-مقام شهادت درراه خداست.

مراتب کمالات معنوی شامل:

۱-اسلام به معنای پذیرش شریعت محمّدیه (ص) ،که باید بر اساس عقل و منطق و درایت و شناخت حق و حقیقت به دست آید،

۲- ایمان : باور و التزام قلبی و عملی نسبت به دستورات شریعت که بر اساس فرموده امام صادق با عمل کردن به آنچه میدانی حاصل می‌شود (انجام واجبات و ترک محرمات و عمل صالح) و فرد را به ایمان قلبی می‌رساند.

۳- تقوی و ظهور ایمان قلبی در تمام شئونات: ملکه نفسانی پارسایی که در جان انسان پروا پیشه رسوخ یافته و همواره او را در مسیر اراده خداوند قرار می‌دهد و از ارتکاب معاصی و نافرمانی از حق بازمی‌دارد.

۴-زهد، دل بریدن از دنیا و مظاهر فریبنده آن

۵-یقین و اطمینان قلبی: مشاهده و کشف حقایق به‌نحوی‌که برای انسان، کوچک‌ترین ابهام و تردیدی باقی نماند" الإیمانُ فوق الإسلام بد رَجَةٌ و التقوی فوق الإیمان بد رجَةٌ و الیقینُ فوق التقوی بدَرَجَةٌ ، وَ ما قُسِّمَ فِی الناسِ شیئ اَقلّ مِنَ الیقین" [۵۲].

۶- مقام اخلاص که به فرموده مولای متقین بالاتر از یقین است، انقطاع الی الله و محبوب خدا شدن و مورد خطاب حضرتش قرار گرفتن است "ای صاحب نفس مطمئنه به‌سوی رضوان

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

پروردگارت بازگرد، در حالی که تو از خدا راضی هستی و خدا نیز از تو خشنود است". (خشنودی متقابل بین عبد و مولا)

لذا تربیت معنوی با شناخت حضرت حق و اقرار لسانی و تسلیم در برابر حضرتش شروع می‌شود. با انجام اعمال صالح به باور قلبی (ایمان) تبدیل می‌شود. ظهور ایمان در تمام شئون زندگی، فرد را به مقام تقوی می‌رساند و به نیات، افکار، اخلاق و رفتار فرد رنگ خدایی می‌دهد. پس از آن مؤمن متقی رهاشده از خودپرستی، از دلبستگی به دنیا هم رها شده و زاهد می‌گردد. با استقامت در دین به مرحله یقین می‌رسد. سپس اخلاص در عمل پیدا می‌کند. یعنی جز حضرت حق احدی را در عالم موثرندانسته و تنها برای رضای او زندگی می‌کند. در این حال موفق به شکوفایی فطرت الهی خود گشته و خلیفه خدا در زمین و انسان کامل می‌گردد . همانند حضرت ابراهیم پدر انبیای الهی که صاحب قلب سلیم است و این‌گونه می‌فرمود : "به‌راستی‌که، نماز واعمالم، زندگی و مرگ من همه تنها برای رضای خداست"

تطبیق مراحل شش‌گانه سلوک معنوی از طریق عشق الهی با مراتب کمالات معنوی و ایمانی، فضائل معنوی را مشخص می‌کند:

۱- حکمت و خرد ورزی: اعتدال در قوه عاقله و ورود به وادی توحید. چون حضرتش فرموده: "اکراه واجباری در پذیرش دین نیست". پس ورود به وادی توحید با شناخت اصول اعتقادی (به‌دور از تقلید) است که منجر به اقرار لسانی به توحید و نبوت انبیای الهی و وجود عالم غیب و عالم آخرت، و رسیدگی به اعمال در روز قیامت (معاد) می‌گردد.

۲_حیا و آزرم (عفت رفتاری وکلامی): مسلمانی که جهان را محضر خدا می‌داند و خدا را حی وقیومی که نه چرت می زند ونه می‌خوابد" لا تاخذه سنه ولا نوم" ، و همیشه مراقب بندگان خویش است، قوه شهوت را به‌اعتدال رسانده و دارای عفت می‌گردد واز هر گناه و زشتی دوری می‌کند.

۳-شجاعت : با اعتدال در قوه غضبیه ، شهامت کنترل نفس را یافته و بر خشم و غصب خود مسلط شده و تنها از پروردگار پروا می‌کند.

۴-عدالت‌خواهی : با اعتدال بخشیدن به قوه عامله به مقام عدالت می‌رسد.

۵-سخاوت : با یقین بر شح نفس خود غلبه کرده " و من یوق شح نفسه فاولئک هم المفلحون" و از حرص و طمع ، بخل و خست و افزون طلبی و تکاثر دوری می‌کند.

۶-کرامت : با احسان و نیکوکاری ، محبت و مهرورزی به انسان‌ها ،گذشت از خطای ایشان به مقام محمود شفاعت و مقام تسلیم و رضا، در مقابل قضای الهی می‌رسد و با شکوفایی استعدادهای بالقوه الهی، مظهر صفات و اسماء الهی و جانشین خدا در زمین شده، صاحب قلب سلیم و سلامت معنوی می‌گردد.

شاخصه‌های هفتاد و هشتگانه معنوی انسان کامل بر اساس حدیث جنود عقل وجهل شامل موارد زیر است :

۱- در مقام خرد ورزی و حکمت (موافقت با حق) پس از معرفت و شناخت، متربی از انکار حی برائت می‌جوید . سستی و کسالت، جهل و نادانی، حماقت، بی‌خردی، غفلت و فراموشی، بی‌توجهی و سهل‌انگاری، بی‌خبری و عجله را از خود دور می‌کند. خود را مقید به کسب علم و دانش ، برخورداری از فهم و شعور و خردمندی، خاموشی و سکوت، تذکر و به یاد داشتن، در خاطر نگه‌داشتن، فهم و زیرکی، معرفت و شناسایی، میانه‌روی و اعتدال می‌نماید.

۲ – در مقام آزرم، حیا (پاک‌دامنی در رفتار و گفتار) از پرستش هوای نفس دوری می‌کند. پس از جلفی و سبکی، رسوایی و بی‌باکی، بی‌حیایی، تبرج و خودآرایی، بی‌پروایی و گستاخی، اشتغال به ملاهی (غنا، قمار، زنا، لواط، استمنا، دزدی، آدمکشی) اجتناب می‌کند. او هم‌چنین از بی‌عفتی‌های کلامی چون: فحاشی، نمامی و سخن‌چینی، آبروریزی و پرده‌دری، فاش کردن اسرار، غیبت، پرگویی، دروغ‌گویی، فتنه‌گری، تهمت و بهتان پرهیز می‌کند و تدریجاً کنترل نفس اماره را به دست می‌گیرد.

باعفت، حیا و آزرم: پاک‌دامنی، ستر و خودپوشی، خودآرایی برای همسر، پاکیزگی و نظافت، وقار و سنگینی، متانت و آرامی، دقت، مراقبت و محافظت را در زندگی سرلوحه خود قرار می‌دهد.

۳—در مقام شجاعت، چالاکی و شهامت، با کنترل و اعتدال در قوه غضبیه از خشم و غضب غیر الهی دوری کرده، خویشتن‌دار و حلیم شده ، ضمن پروا داشتن از خدا، از کبر و خودپسندی و حسد و بدخواهی که صفت شیطان است، دوری می‌کند. با مردم تشریک‌مساعی کرده و بر ایشان آسان می‌گیرد. راست‌گویی و یک‌رویی، امانت‌داری ، وفای به عهد، فروتنی و تواضع را ملکه خویش می‌سازد.

۴- در مقام عدالت ورزی: از ظلم و ستم (کفر) دوری کرده، به عدالت در رفتار و گفتار دست می‌یابد. پس به‌عنوان مصلح

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

اجتماعی به اصلاح مفاسد اجتماعی پرداخته، برای امربه‌معروف و نهی از منکر مجاهده می‌کند. از ظلم و ستم ، یاری ستمگر و عدم یاری مظلوم، حکم ناحق، حبس الحقوق، دشمنی با مؤمن و جنگ با مسلمان در هر شکلی، جانبداری از باطل، پیمان‌شکنی، خیانت‌درامانت، پرهیز می‌کند.

۵- در مقام سخاوت: در پرتو محبت به خدا به خلق او نیز محبت می‌ورزد" ویطعمون الطعام علی حبه مسکینا ویتیما واسیرا انما نطعمکم لوجه الله لا نرید منکم جزاء ولا شکورا" با ساده زیستی و زهد از دنیاپرستی و مظاهر آن چون حرص و آز و طمع ، تنگدستی و فقر، نداشتن قناعت و چشم‌داشت به آنچه دیگران دارند، اندوه و حسرت نداشته ها،کفران نعمت، تکاثر وافزون طلبی، اسراف و تبذیر، حرام‌خوری (خوردن مال حرام، شراب‌خواری، خوردن مال یتیم، احتکار و کم‌فروشی، ندادن زکات) اجتناب می‌کند. نگران رزق و روزی که خدا حتماً برای بندگانش تضمین کرده، نمی‌گردد. از داشته‌های خود که همه نعمات خداوند هستند، به نیازمندان حتی قبل از درخواست ایشان می‌بخشد.

۶- در مقام کرامت نفس: با نرم‌خویی و رأفت، احسان و نیکی، مهربانی و رحمت، مهرورزی و عطوفت، رفق و مدارا با خلق رفتار می‌کند. سخن نگهدار، رازدار، پرده‌پوش، خوش‌رفتار و اهل کتمان عیوب دیگران می‌شود. کینه کسی را در دل نگه نداشته و اشتباهات دیگران را می‌بخشد و اهل عفو و بخشش می‌گردد. آبروی کسی را نمی‌ریزد، از انتقام‌جویی و سوءظن،کینه‌توزی، قساوت قلب و سنگدلی ، سختگیری، به رنج و تعب انداختن مردم، دشمنی و عداوت با مردم، بغض و انزجار و نفرت، بدرفتاری و ترشرویی، دوری و کناره‌گیری از مردم، قطع رحم، بی‌مهری به پدر و مادر، دریغ از همکاری و مساعدت به مردم، مکر و نیرنگ و دغل‌بازی با خلق خدا اجتناب می‌کند . هر آنچه محبوب می‌پسندد او هم همان را می‌پسندد و می‌خواهد[۱] .

با انقطاع الی الله، تمام وجودش را از خدا پرکرده و درنهایت عافیت و سعادت با سلامت کامل بدون هیچ ریایی در زمره استغفار کنندگان و ذکرگویان قرار می‌گیرد و به مقام محمود می‌رسد. پس ضمن: خرمی، شادابی، نشاط، فرح و خوشرویی، به آسودگی و راحت می‌رسد. امیدوار به رحمت خدا ، خوش‌بین به آینده، متوکل ، شاکر نعمات الهی ، خشنود و راضی به قضای الهی می‌گردد. صبر و شکیبایی، قناعت، غنی و بی‌نیازی از غیر خدا، تسلیم حق شدن، طاعت و فرمانبرداری، خضوع و سرفرودی در برابر خدا را ملکه خود می‌سازد[۵۳]. تعبد طریقه دستیابی به‌سلامت معنوی :

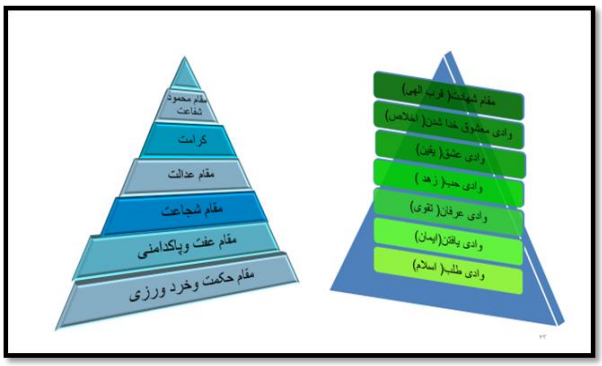
متربی توجه دارد که برای طی کردن مراحل تربیت معنوی تنها یک‌راه وجود دارد و آن پایداری بر صراط مستقیم الهی و طریق بندگی است . لذا ضمن انجام واجبات الهی و دوری از محرمات و باوجود داشتن قدرت اراده و اختیار، به کنترل احساسات، افکار و اعمال و رفتار خود پرداخته (با خود مراقبتی معنوی) اخلاق، پندار (افکار)، رفتار و گفتارش را مراقبت می‌کند و در پی کسب رضایت حضرت حق می‌کوشد و رضای خدا را به هر چیز دیگری ترجیح می‌دهد. به‌طوری‌که :" نفس او از او در زحمت و مردم از او در راحت‌اند. خود را برای آخرت به‌زحمت انداخته و اعضاء و جوارح خود را کنترل می‌کند". با اصلاح ارتباطات چهارگانه خود، سبک زندگی مبتنی بر معنویت دینی را به کار می‌برد.

۱-در ارتباط با خدا و رفتارهای عبادی: در شب: اهل ذکر، تلاوت و تدبر در قرآن، رکوع و سجود شبانه، خواندن قرآن در حال خوف و رجاء با یقین به بهشت و دوزخ بوده ، داروی خود را از قرآن به دست می‌آورند. - در روز: ا هل شکر، حریص در طلب دانش، نیرومند در دین با ایمان استوار، خویشتن‌دار است، چشم و گوش را از آنچه خدا نهی کرده، پوشیده و پرهیزکاراست، بیمناک از کار خود و ستایش مردم، تجارت باخدا می‌کند.

۲- ارتباط با خود: ویژگی‌های جسمانی: بدن‌های لاغر از ترس خدا و پشت‌های خمیده از رکوع ، خوراک اندک و نیاز اندک و شهوت مرده و خشم فروخورده دارد. به لحاظ روحی و روانی: با دل آرمیده و جان خرسند ، شادمان به ادای تکلیف و مشتاق به بهشت، توأم با یقین به عالم آخرت می‌باشد. به لحاظ اخلاقی: بردبار و شکیبا در بلایا و سختی‌ها، شکرگزار در خوشی‌ها، اهل عفو و بخشش، اهل عطا و سخاوت، اهل صله‌رحم و امانت‌داری، اهل تولی و تبری بوده (از کبر، خودبینی، مکر، فریب، ظلم و ستم، انتقام‌جویی و طمع‌کاری دوری می‌کند) در حال خوف و رجا بوده و از کار اندک خویش شادمان نبوده، خطای خویش را بزرگ دانسته و به فکر حسابرسی اعمال است. با میانه‌روی و اعتدال (حتی در هنگام توانگری)، متواضع و فروتن در عبادت و در برابر بندگان خدا رفتار توأم با فروتنی داشته، دانشمند و با فضیلت بوده، با داشتن علم بردبار است. ۳- ارتباط با مردم و رفتار اجتماعی: نرم‌خوی، نیکوکار است، نیکی او به همه رسیده و کسی بدی از او ندیده، مردم از او در راحت و همسایگان از گزندش ایمن هستند. گفتار نرم و صواب و رفتار نیکو دارد. مردم را به القاب زشت یا حرف زشت خطاب نمی‌کند. از مصیبت مردم شاد نمی‌شود و به کار بیهوده نمی‌پردازد[۵۴].

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

۴- در ارتباط با عالم خلقت :به نغمه تسبیح موجودات عالم و مراتب روحی ایشان توجه کرده، مشاهده و تدبر درآیات الهی به باطن و ملکوت عالم خلقت توجه دارد.

شکل ۱. مراتب شش‌گانه سلوک معنوی و شاخصه‌های معنوی انسان کامل

بحث

Albert BAndura در تئوری یادگیری اجتماعی معتقد است که تقلید با اثر- مدل‌سازی یا الگوگیری (کپی برداری مستقیم دانشجو از رفتار اساتید الگو) - با اثر مهاری یا غیر مهاری (کاهش یا افزایش در رفتار دانشجو درنتیجه مشاهده منش استاد) -اثر انگیزاننده (ارائه پاسخ مشابه در دانشجوی مشاهده‌گر با تقلید از رفتار اساتید الگو) نقش مؤثری در یادگیری دارد. لذا ایشان هم وجود الگو را برای تغییر رفتار مهم می‌داند که با دیدگاه محقق هماهنگی دارد [۱۲].

در آموزش الگو محور برای تربیت معنوی دانشجویان باید توجه داشت که باور به وجود روح ملکوتی در انسان ، مراتبی از روح در کل مخلوقات عالم و نغمه تسبیح تمام موجودات عالم خلقت و اعتقاد به توانایی روح در شناخت و کنترل عواطف، اعمال و رفتار کلامی و غیرکلامی بشر در پیروان ادیان توحیدی سبب شده که ایشان حالات عاطفی انسان را تنها از منظر زیست پزشکی مورد توجه قرار نداده، احساسات و عواطف انسان را به عملکرد مغزی و میزان واسطه‌های شیمیاییان منحصر نکنند. ایشان بر اساس شناخت‌شناسی وحیانی، معنویت را تنها به معنای معنا خواهی نمی‌دانند که به‌عنوان ابزاری به بشر احساس آرامش و امنیت، امیدواری و خوش‌بینی به آینده دهد. اگرچه که معنویت دینی نیز در صاحبان قلب سلیم باعث ایجاد احساس آرامش و امنیت در پرتو توکل به خدا، رضایت از سرنوشت در پرتو تسلیم و رضا به قضای الهی می‌شود و مؤمن ممتحن را از ترس و اضطراب آینده و غم و اندوه گذشته رها می‌سازد تا بااحساس رضایت از گذشته و امید به آینده، در حال زندگی کند، همچنین راهکارهای رسیدن به‌سلامت معنوی را تنها در پرتو بندگی حضرت حق میسر می‌داند که" شریعت، طریقت رسیدن به حقیقت است" که این دیدگاه در یافته‌های علمی دیده نمی‌شود [۱۶] .

اما در هزاره ادیان، به دنبال شکست روان‌شناسی سنتی (رفتارگرایی و روان تحلیلی– روانکاوی) در توصیف کامل از انسان، نیازها و استعدادهای او، روانشناسی انسان‌گرا با توجه به جنبه سالم طبیعت آدمی در پی توصیف و به فعلیت رساندن تمام استعدادهای بالقوه انسان برآمد تا با دید نو به ماهیت انسان بنگرد [۵۵]. امروزMartin Seligman ، پدر روان‌شناسی مثبت معاصر می‌نویسد: "پیش از جنگ جهانی دوم، روان‌شناسی سه مأموریت مشخص داشت : - درمان بیماری‌های ذهنی و روانی، -پربارتر کردن و ارضاء کننده تر نمودن زندگی تمام افراد، - کشف و پرورش استعدادهای برتر. امّا کوته زمانی پس از جنگ جهانی دوم، تمرکز اولیه روان‌شناسی تنها معطوف نخستین مأموریت شد یعنی درمان بیماری‌های روانی و رفتارهای نابهنجار. با این‌که در خلال دهه ۱۹۵۰، متفکران انسان‌گرا نظیرCarl Rogers، Erich Fromm و Abraham Maslow با توسعه نظریه‌هایی که بر شادی، رضایت‌مندی و جنبه‌های مثبت طبیعت انسان تأکید داشت، به تجدید علاقه‌مندی به دو زمینه دیگر کمک کردند. در حال حاضر روان‌شناسی مثبت به مطالعه علمی عملکرد یک انسان ایده‌آل می‌پردازد و به‌جای توجه به ناتوانی‌ها و ضعف‌های بشری، روی توانایی‌های افراد؛ توانایی‌هایی از قبیل شاد زیستن، لذت بردن، قدرت حل مسئله ، رضایت‌مندی بیشتر در زندگی ، دستیابی به حداکثر توانایی‌های بالقوه و خوش‌بینی متمرکزشده است. ایشان تحقیق درباره ویژگی‌های انسان کامل را در حیطه علم روانشناسی دانسته و از شناخت‌شناسی وحیانی استفاده ننموده‌اند که با دیدگاه محقق متفاوت است[۵۶]. دکتر Martin Seligman بنیان‌گذار جنبش روانشناسی مثبت در دهه قبل، طی تحقیقاتی که در بین تمام دیدگاه‌ها اعم از دینی و غیردینی نموده‌اند، امروزه شش گروه از توانایی‌های آدمی را ، مشخص کرده‌اند که با یافته‌های محقق هماهنگی دارد.

۱. خرد و دانایی: شامل خلاقیت، کنجکاوی، باز و پذیرا بودن در مقابل تجارب جدید، عشق به یادگیری و وسعت نظر

۲. شجاعت: شامل خودباوری، پایداری، کمال و سرزندگی

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

۳. تنوع دوستی: شامل عشق، مهربانی و هوش اجتماعی

۴. عدالت‌جویی: شامل رعایت حقوق شهروندی، بی‌طرفی و رهبری

۵. اعتدال: شامل بخشش و دلسوزی، فروتنی و آزرم، احتیاط و نظم بخشیدن به عملکرد خود

۶. تعالی: شاملِ دانستن ارزش زیبایی‌ها و شگفتی‌ها، قدرشناسی، امیدواری، شوخ‌طبعی و معنویت [۲۰].

قبل از ایشان هم در روان‌شناسی کمال برای توصیف و تبیین انسان کامل، هفت نظریه برگزیده وجود داشت، که علی‌رغم وجود نقاط مشترک فراوان، هر یک تصویر خاصی از انسان کامل را ارائه می‌کردند. از آن جمله دیدگاه Gordon Allport است. انسان کامل Allport ، انسان بالغی است دارای حس گسترده‌ای از خویشتن پذیری، همراه با ارتباط اجتماعی گرم با سایرین، دارای سازگاری اجتماعی، امنیت عاطفی، ادراکات، مهارت‌ها و وظایف واقع بینانه، خویشتن‌شناس و شوخ‌طبع، همراه با فلسفه یکپارچه‌ای از زندگی و ارزش‌هایی که به زندگی او معنا می‌دهد[۵۷،۵۸]. انسان کامل از دیدگاه Carl Rogers (۱۹۸۷-۱۹۰۲) «انسان با کنش و کارکرد کامل»است. Rogersدریافت توجه مثبت نامشروط در دوران کودکی را شرط پیدایش شخصیت سالم می‌داند. معتقد است وقتی‌که مادر بدون توجه به چگونگی رفتار کودک به او عشق و محبت نشان می‌دهد، کودک این عشق و محبت را که به‌رایگان نثارش می‌شود به هنجارها و معیارهای درونی تبدیل می‌کند. او عزت‌نفس، خودارزش‌یابی، هماهنگی خویشتن، عاطفی بودن، نداشتن حالت دفاعی، گشودگی در برابر تجربه، زندگی هستی دار، اعتماد به خود، آزادی انتخاب، تصمیم‌گیری و مسئولیت‌پذیری، اجتماعی بودن، خلاقیت، زندگی پویا و پرمعنا، و خود شکوفایی را شاخصه‌های انسان کامل می‌داند[۵۹،۶۰]. این در حالی است که Viktor Frankl در مکتب سوم روان‌درمانی وین ، بر اساس دیدگاه فلسفی وجودگرایی، جوهر وجودی انسان را شامل معنویت، آزادی انتخاب رفتار و مسئولیت می‌داند. انسان کامل را "انسان از خود فرارونده و دارای معنا" که از مرز توجه به خود گذشته و به کسی یا چیزی فراسوی خود پیوسته و جذب هدف و معنایی شده، توصیف می‌کند. ایشان ویژگی‌های زیر را برای انسان کامل برمی‌شمارد :۱-داشتن آزادی در انتخاب عمل۲- پذیرش مسئولیت هدایت زندگی و نگرش به سرنوشت خود۳- مقهور نبودن در برابر نیروهای بیرونی ۴-یافتن معنایی مناسب در زندگی خود ۵-داشتن تسلط آگاهانه بر زندگی ۶-قادر به نمایان کردن ارزشها ۷-فرارونده بودن از خود ۸-با نگرش به آینده زندگی کردن ۹- متعهد بودن در برابر کار و شیوه انجام آن۱۰- توانایی ایثار و دریافت عشق . وی عشق را هدف نهایی انسان می‌داند [۶۱،۶۲]در این میانAbraham Maslow (۱۹۷۰-۱۹۰۷) انسان کامل را به‌عنوان انسان خواستار تحقق یا خودشکوفا معرفی نمود تا انسان‌ها بدانند که آدمی چه می‌توانند باشند و نه این‌که چه بوده یا اکنون چه هستند. وی با بررسی سلامت روان در انسان‌های به‌غایت سالم و با انتخاب سالم‌ترین و بالغ‌ترین نمونه‌های بشری از دیدگاه خود، یعنی دو تن از اساتید خود به‌عنوان الگو، با بکار گیری فنونی چون مصاحبه، تداعی آزاد، فرافکنی و تحلیل زندگی‌نامه به مطالعه بر روی نمونه‌های خودپرداخت و ویژگی‌های انسان کامل (خودشکوفا) را بر مبنای تفسیر پدیدارشناسی از انسان، شامل موارد زیر بیان نمود .

۱-آگاهی و ادراک صحیح از واقعیت‌های جهان(آن‌گونه که هست ، نه آن‌گونه که می‌خواهد) و توانایی تشخیص واقعیت ۲- پذیرش بدون نگرانی نقاط ضعف و قوت و طبیعت خویش : به همان صورتی که هست و شکیبایی در برابر نقاط ضعف خود ۳- خودانگیختگی، ساده و طبیعی بودن: بر طبق طبیعت خود و به‌طور طبیعی عمل و رفتار کردن و درعین‌حال ملاحظه دیگران را نمودن۴- مسئول و متعهد بودن در برابر وظایف و مسائل زندگی: نسبت به کار خود متعهد بودن توأم با حس وظیفه‌شناسی شدید (آن‌ها از کار نه‌تنها رضایت دارند بلکه لذت می‌برند). ۵- گرایش به خلوت و استقلال :از مردم کناره نگرفتن توأم با بی‌نیازی به دیگران نها همیشه شروع‌کننده هستند و مسئولیت کارهایشان را خود بر عهده می‌گیرند). ۶- کنش مستقل۷- تازگی مداوم تجربه‌های زندگی ۸- تجربه‌های اوج یا عارفانه ۹- نوع‌دوستی و احساس همدلی و محبت نسبت به همه انسان‌ها ۱۰- روابط فردی و اجتماعی متقابل: محبت کردن به دیگران و دوستی عمیق توأم با وفق ۱۱- خوی مردم‌گرایی (مشی دمکراتیک): پذیرش و رابطه دوستانه با همه افراد صرف‌نظر از طبقه اجتماعی، سطح تحصیلات، وابستگی سیاسی یا دینی و نژادی آن‌ها ۱۲- تشخیص هدف از وسیله و خیر از شر(هرگز سرگشته و بی‌ثبات نیستند.) ۱۳- شوخ‌طبعی مهربانانه – فیلسوفانه (حسن طنز مهربانانه در وصف خود)۱۴- خلاقیت: ابتکار و آفرینندگی ۱۵- مستحیل نشدن در مقررات و آداب و رسوم اجتماعی (مقاومت در برابر فرهنگ پذیری).Maslow تعالی نفس (خودشکوفایی) را موکول به سال‌های پایان عمر (۶۰ سال به بالا) کرده و آن‌را تنها در ۲-۱٪ افراد جامعه محقق می‌داند و

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

آن را در صورتی مطرح می‌کند که نیازهای رده‌های پایین‌تر برآورده شده باشند[۶۲]. بیان اخیر ایشان در دستیابی به خود شکوفایی در سال‌های پایان عمر با یافته‌های محقق هماهنگی ندارد .

استاد Mottahari مبتنی بر آزادی و اختیار و مسئولیت‌پذیری انسان در دیدگاه اسلام اظهار داشته:" انسان آزاد و مختار و مسئول خودش آفریده‌شده است. شیعه در مورد مسئله جبر و اختیار به آنچه ائمه فرموده‌اند، معتقد است که جبر نیست و تفویض و وانهادگی هم نیست." اختیار است که امرٌ بین الامرین است"[۶۳]. وی با تأکید بر مسئله خودسازی و جهاد با نفس (برخلاف میل نفس رفتار کردن) که مطلوب اسلام است ، می‌فرماید: "انسان کامل به دست خودساخته می‌شود و انسان، خودش دروازه معنویت است و از دروازه وجود خود به عالم معنا پی می‌برد .چنانچه امام رضا (ع) می‌فرمایند": آنچه در عالم معناست از راه آنچه در درون انسان است شناخته می‌شود." و اضافه می‌کنند :"کسانی توانسته‌اند انسان‌ها را نجات دهند که اول خودشان نجات پیداکرده‌اند. نجات انسان یعنی نجات از نفس اماره و از خود محدود و انسان تا از خود محدود خویش نجات پیدا نکند، هرگز از اسارت طبیعت و اسارت انسان‌های دیگر نجات پیدا نمی‌کند." ایشان جهاد با نفس را دستمایه رسیدن به قدرت روحی دانسته و می‌گویند :" قدرت آن است که انسان به کمک دیگران بشتابد. انسان هر چه مقتدرتر باشد، کینه و حسدش کمتر است و درواقع غیبت و کینه و حسد و غیره ناشی از ضعف انسان است.پس در مکتب اسلام، قدرت یک ارزش و یک کمال انسانی و یکی از خطوط چهره انسان کامل است.کسی است که بر هوای نفس خویش غلبه یافته و با تسلط بر نفس اماره، درون خود را از عقده‌ها پاک می‌کند و به قدرت روحی می‌رسد[۶۴]. ایشان درباره راه دستیابی به کمال و سلامت از طریق ایمان و عمل صالح آورده : " عبادت و پرستش از برترین مصادیق عمل صالح است و انسان سالم و کامل با انجام این عمل به‌سلامت و کمال می‌رسد." و درباره انگیزه و هدف عبادات و اعمال انسان بر اساس آیه نه سوره دهر ضمن تشریح فعل اخلاقی "فعل اخلاقی را فعلی می‌داند که هدف و انگیزه‌اش رضای حق باشد. یعنی هدف، منفعت رساندن به خود یا دفع ضرر از خود نمی‌باشد، بلکه ایصال نفع به‌غیراز آن جهت است که رضای حق را در آن می‌داند" ایشان بر اخلاص تأکید نموده‌اند."خلوص عمل یعنی هیچ قرضی انسان نداشته باشد، در آن اعماق قلبش هم دوست نداشته باشد که مردم اگر اطلاع پیدا کنند او را ستایش کنند." ایشان انسان دارای بیداری معنوی را صاحب درد می‌داند" درد انسان را درد جدایی از حق و آرزو و اشتیاق تقرب به ذات او و حرکت به‌سوی او و نزدیک شدن به اواست. تا انسان به ذات حق نرسد، این دلهره و اضطراب از بین نمی‌رود". ایشان همدردی را ویژه انسان دانسته و می‌نویسد: انسان‌کسی است که درد خدا و درد خلق را داشته باشد... و انسان کامل کسی است که با دیگران همدردی دارد و درد آن‌ها را احساس می‌کند. انسان مؤمن اسلام، آسایش و خدمت به انسان‌ها را از آسایش خودش بااهمیت‌تر دانسته، با دیگران همدرد می‌شود، از شادی دیگران شاد و از اندوه آنان اندوهگین می‌گردد." همان‌طور که خداوند در ابتدای سوره بقره فرمود" ذلک الکتاب لا ریب فیه هدی للمتقین ، الذین یومنون بالغیب ویقیمون الصلوه ومما رزقناهم ینفقون" پس از ایمان به عالم غیب و اقامه نماز ، انفاق درراه خدا از همه داشته‌ها را ویژگی متقین می‌دانند. ایشان بر اجتماعی بودن انسان سالم و کامل تأکیددارند، که روح او به امور جمعی تعلق داشته و منِ او ما است. روح ایمان مؤمنین را یکی کرده است و در پی آن با یکدیگر همدردی و روابط سالم اجتماعی دارند. وی بر اساس آیه ۹۰ سوره نحل خدمت به خلق را با عدل و احسان بر اساس امر الهی بیان کرده و آورده‌اند" خدا انسان‌ها را به عدل و احسان امر می‌کند. خدا فرمان می‌دهد که نه‌تنها پا روی حقوق مردم نگذارید و تجاوز به حقوق مردم نکنید، بلکه از حقوق مشروع خود به مردم نیکی کنید. وی می‌افزاید:"انسان اسلام، موجودی چندبعدی و همه‌جانبه است که به رشد متعادل تمام ابعاد وجودی خویش و تمام استعدادهایش توجه دارد و منظور او از برقراری تعادل بین استعدادها، این است که انسان از افراط و تفریط پرهیز کند تا به صحت و سلامت برسد. کمال انسان در تعادل و توازن اوست. و در پایان خودشکوفایی و کرامت نفس انسان خودشکوفا، یعنی انسانی که همه استعدادهایش رشد کرده و به شکوفایی رسیده‌اند را بیان کرده و می‌گویند:" اسلام چنین انسانی را که بر نفسش مسلط شده و همه استعدادهایش شکوفا شده‌اند، انسان باکرامت نفس می‌داند". یافته‌های محقق با فرمایشات ایشان هماهنگی دارد.

نتیجه‌گیری

اساتید الگو دارای سلامت معنوی (قلب سلیم) به مقام بسم‌الله الرحمن الرحیم و استعانت از حضرت حق رسیده، به فقر ذاتی خود پی برده و از تکبر و خود برتر بینی اجتناب می‌کنند. باایمان و اعتماد به قدرت خدا و با استعاذه و پناهندگی به حضرت حق، احساس امنیت و آرامش می‌کنند. با عشق ورزیدن به خدا و حسن ظن به او از ناامیدی و یاس رها می‌شوند، که جز دوست چیزی نمی‌بینند و از دوست جز خیر و رحمت انتظاری

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

ندارند. به احدی جز خدا دست نیاز دراز نکرده و جز خدا کسی را مدبر خود نمی‌دانند ، پس از شرک رهیده و در برابر خدا استکبار وگردنکشی نمی‌کنند. ازقضای الهی راضی بوده و دچار سخط نمی‌گردند. در پناه خدا، از چیزی ترس و بیم به خود راه نداده و نگرانی از سرنوشت ندارند. تسلیم در برابر خواست خدا شده و او را وکیل دانا و مهربان خود گرفته به او توکل کرده و امورشان را به خدا واگذار می‌کنند. محبت به خدا سبب امیدواری و نشاط ان‌ها شده، در حال زندگی می‌کنند. با شجاعت به استقامت پرداخته بر غم از دست دادن نعمات گذشته خود اندوهگین نشده و ترس از آینده‌ای که همه امورش به تدبیر خدا اداره می‌شود به خود راه نمی‌دهند. تقوی به قلبشان آرامش و سکینه عطا می‌کند. بر رنج‌های زندگی صبر کرده و بر نعمات الهی شکر می‌کنند و هرگز لب به شکایت ازآنچه محبوب خواسته، نمی‌گشایند. اسماء و صفات خدا را در خود پرورش داده و خدا گونه شده با سعه‌صدر، خود دست رحمت خدا برای کل موجودات عالم از جماد و نبات و حیوان و انسان می‌شوند. بنابراین توانایی هدایت و راهنمایی دانشجویان خود را داشته و می‌توانند الگوهای عملی مناسب برای تربیت معنوی ایشان باشند.

تقدیر و تشکر

از اساتیدی که در انجام این پژوهش راهنمایی فرمودند ، متشکرم

منابع مالی

در انجام این تحقیق، گرانت مالی از هیچ‌یک از مراکز دریافت نشد.

References

1. Khomeini R. Description of Forty Hadith. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini; 2001.
2. Khomeini R. Al-Salat customs. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini; 2004
3. Taghizadeh k, Asadzandi M, Tadrisi D, EbadiA. Effect of Prayer on Severity of Patients Illness in Intensive Care Units. Ijccn.2011; 4(1):1-6.
4. Pouryousef A. A summary interpretation of the Holy Quran, (Al-Mizan and Nemuneh). Tehran: Shahed PubliShers; 2004.
5. Tabatabaee M. Tfsyr Al-Mizan. Qom: Office of Publications; 1971
6. Gheraati M. Lifestyle of the Prophet Muhammad in light of the Holy Quran. Tehran: IRGC's Politico-ideological Educational Office Publications; 2006.
7. Koleini A. Kafi principles. 4 Vol., Translated by Seyyed Jawad Mostafavi, Tehran: Culture of the Prophet Muhammad Progeny Publications; 2010
8. Majlisi M. Bihar Al-Anwar, the great encyclopedia of Shia Hadith. Vol. 76. Tehran: Daralktb Islam; 1699.
9. Majlisi, M. Bihar Al-Anwar, the great encyclopedia of Shia Hadith. Vol. 81. Tehran: Daralktb Islam; 1699.
10. Gheraati M. Noor interpretations. 2nd edition. Tehran: Cultural Center of Quran; 2006.
11. Asadzandi M. Access to the Sound Heart identifies the concept of spiritual health .Journal of Medical Jurisprudence.2014; 6(18): 143-173.
12. Hrgnhan O. Introduction to the Theory of Learning .translator: Ali Akbar Saif .Tehran: Publication time; 2004.
13. Motahari M. Training and education in Islam. Tehran: Al-Zahra Publications; 1983.
14. Motahari, M. The Prophet's lifestyle. Qom: Islamic Publications office; 1984
15. Tazkeri A, Valizadeh M, Mohammadi A, Hassankhani N. explain the process of spiritual care in nursing students learn-A study the underlying theory in Iran. Iran J Nurs Midwifery. 2013; 10(1); 63-51.
16. Asadzandi M. Pastoral care. Tehran: Publication of specialized media; 2016.
17. Koenig H G. spirituality in patient care: why, how, when, and what.3nd edition. USA: Templeton Press; 2013.
18. Asadzandi M. Spiritual self- care. Tehran: Publication of specialized media; 2016.
19. Asadzandi M. (2015) Sound Heart: Spiritual Nursing Care Model from Religious Viewpoint. J Relig Health.2015; 54(2):35-55.
20. Asadzandi M. spiritual counseling. Tehran: Publication of specialized media; 2016.
21. Azizi F. spiritual health, what, why, how, Tehran: Legal Press. Spiritual health department of the Academy of Medical Sciences; 2013.
22. Damari, B. Spiritual Health. Tehran: community medicine; 2010.
23. Asadzandi M. Critique of nursing models at the level of applied concepts and equations and model designing. Ph.D. thesis. Faculty of Health, Baqiyatallah University of Medical Sciences. Tehran: 2001.
24. Walker L, Avant K. Strategies for theory construction in nusing.4rd edition New York: Pearson prentice Hall; 2005.

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

25. Asadzandi M. Nursing concepts and theories. Tehran: IRGC Textbooks Publication Center; 2009.
26. Asadzandi M. Analysis of nursing concepts and theories with introduce Sound Heart model (Methods of care based on Islam) Tehran: Hydrae Publications; 2013.
27. Asadzandi M. Determine psychometric features of spiritual response Questionnaire of Patient to Disease.Tehran: Nursing Faculty of Baqiyatallah University of Medical Sciences; 2013.
28. Eskandari A, Asadzandi M, Khadem M. Designing Quran evidence-based spiritual nursing care guidelines based on sound heart model in adults hospitalized patients of Baqiyatallah (as) hospital. Master's Degree thesis.Tehran: Baghiatallah Nursing College; 2013.
29. Asadzandi M, Farsi Z, Najafi Mehri S, Karimizarchi A. educational intervention focusing on health belief model in awareness and behavior of diabetic patients. IJDLD. 2006; 6(2):169-176.
30. Asadzandi M, Sekarifard M, Ebadi A, Morovvati Sharif Abad MA, Salari M.Effects of anger management training based on Health Promotion Model on soldiers engage in risky behavior. IJPN.2014; 2(4): 68- 79
31. Sayyari S, Asadzandi M, Ebadi A, Sanaei Nasab M. A study of the effect of proceed model on sleep disorder of nurses while stressing the Islamic rituals of sleeping at Bahqiyatallah Hospital.Master's Degree thesis. Baghiatallah Nursing College.2009.
32. AsadiM, Asadzandi M, EbadiA. Effects of spiritual care based on Ghalb Salim nursing model in reducing anxiety of patients undergoing CABG surgery. IJCCN.2014; 6(4):142-151
33. Saeidi Taheri Z, Asadzandi M, and Ebadi A. the effect of spiritual care based on Ghalbe Salim model on the sleep quality of the patients with coronary artery disease. IJCCN. 2014; 7(2):94-103
34. Motahari, M. Recognition. Qom: Sadra Publications; 1980.
35. Burns N, Grove S. the practice of Nursing Research (conduct, critique and Utilization). 2 nd. Philadelphia: W.B. Saunders com.; 1993.
36. Pirouzmand A. Outlining Relationship between Faith and Science (Orientation of Science). Tehran: Jahr Publications; 2009.
37. Pirouzmand A. Applied Equations Production Method, Qom: Cultural Center for Islamic Studies; 2002.
38. Asadzandi M. Meaning of human being in nursing theories of the world and a comparison with Islamic philosophy. In International conference of dialog between science and religion, meaning of human life and applied subjects. Tehran: Iran.2005.
39. Cockerham W.C. Medical Sociology. 5th edition. New Jersey: prentice Hall; 1992.
40. Mohseni M. Medical Sociology.5th Edition. Tehran: Tahuri Library; 2005.
41. Pullen L, Tuck I, Mix K. mental health nurse's spiritual perspectives. J. Holist. Nurs.2006; 14(2): 85-97
42. Motahari M. The evolution of human social. Qom: Sadra Publications; 1975
43. Motahari M. Introduction to Islamic world view-eternal life or the afterlife. Qom: Sadra Publications; 1985.
44. Alee M. destiny of man. Qom: Press thirst; 2015.
45. Mohseni M. Medical sociology 5th Ed. Tehran: Tahuri Library; 2009
46. Hosseini al-Hashemi M. Philosophy of Jurisprudence System. Qom: Cultural Center for Islamic Studies; 1996.
47. Dastgheib SA. Ghalbe Salim. Qom: Dar al-Ketab Publications; 1963.
48. Mehdizadeh H. An Introduction to Semantics knowledge of reason in religious interpretation, Mare fat journal. 2004; 4(74): 30-45
49. Motahari M. Introduction to Islamic world view-eternal life or the afterlife. Qom: Sadra Publications; 1982.
50. Sadock BJ, Sadock VA, Ruiz P. Kaplan and Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry. Translated by Raffia H, Sobhanian kh. Tehran: Arjmand 2005; 301-26.
51. Dulabee I. Mesbah al-Huda.Tehran: Duran; 2006.
52. Koleini A. Kafi principles. Volume1. Translated by Seyyed Jawad Mostafavi, Tehran: Culture of the Prophet Muhammad Progeny Publications; 2007.
53. Khomeini R. Description of the host of reason and ignorance Hadith. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini; 2009.
54. Shahidi M. Nahjol al-Balagha of Imam Ali. Tehran: Islamic Revolution training puplication. Sermon of Ham mam (193).2013; 224-228
55. Egeyee J. Holy Man from personal and social perspectives. Iran J Psychiatry. 2006; 36(3): 1-23.
56. Seligman M. Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. Handbook of Positive Psychology. New York: Oxford University Press; 2002.
57. Askari A. a comparative study of Islam and All port's theory about the perfect man. Journal of Thought.2012:3(9):77-57
58. Allport G. pattern and growth in personality. New York: Rinehart and Winston Publication; 1966.

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]

59. Nazmi S, Beheshty S. a comparative study of Motahari and Rogers's anthropological point of view. Journal wisdom and religion.2010; 3(2): 32-46

60. Mesrabadi J. Comparative Study of Islam and Carl Rogers to human nature and perfection. Journal of Islamic education .2007; 4(6); 34-51.

61. Frankl V. a physician and Soul (Translator: Farouk Seif B) Tehran: Dorsa; 2004.

62. Frankl V. Man's Search for Meaning (Translator doctor Movement Salehian, Mahin Milan) 26nd. Tehran: Dorsa; 2011.

63. Motahari M. Temperament. Qom: Sadra Publications; 1986

64. Azerbaijani M. Psychological Perfect Man in Islam. IJSTS.2011; 3 (9): 6-21

65. Motahari M. Quran and a question of life. Qom: Sadra Publications.; 1989.

[Downloaded from edcbmj.ir on 2026-11-29]